

D. JURKO

POSTIGNUTI DOMET DRUŠTVENO-EKONOMSKIH ODNOSA U POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENOM KOMPLEKSU I PRETPOSTAVKE ZA DALJNI RAZVOJ

U V O D

Poljoprivredna proizvodnja u našoj zemlji kao uostalom u cijelom svijetu, predstavlja značajnu oblast privređivanja te zajedno s industrijskom proizvodnjom opredjeljuje cjelokupan razvoj privrede.

U nerazvijenoj privredi poljoprivreda je vodeća oblast privređivanja i izvor zaposlenja. Istina, ona je to u nas već odavna prestala biti, ali ipak sadašnji njen doprinos razvoju ukupne materijalne osnove samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa samim time nije postao manje značajan. Što više upravo kod dostignutog stupnja općeg privrednog razvitka nedovoljno brz i usklađen razvoj poljoprivrede i njom uvjetovane prerađivačke industrije neminovno se javlja kao činilac usporavanja cjelokupnog privrednog razvoja i uzrok je krupnih poremećaja.

S brojnim grupacijama prehrambene industrije te industrije duhana, kože i stočne hrane, kojima poljoprivreda služi kao sirovinska osnova, kao i s dijelom metalne i kemijske industrije koje proizvode sredstva rada i reprodukcijske materijale, poljoprivreda čini jedinstvenu, nerazdvojno povezanu poljoprivredno-industrijsku cjelinu koja u ukupnom društvenom proizvodu učestvuje gotovo s 25%.

Tokom daljnjeg privrednog razvoja materijalna i društvena povezanost tog kompleksa s čitavom privredom bit će sve veća.

U narednom razdoblju zosebno će se zaoštriti već do sada aktualno pitanje povećanja produktivnosti rada. U uvjetima daljnjeg toka deagrarizacije kao posljedice općeg privrednog rasta, potreba za hranom bit će sve veća. Poljoprivredno-prehrambeni kompleks morat će proizvoditi mnogo više i mnogo uspješnije. Danas jedan poljoprivrednik proizvodi hrane za približno pet osoba. Uskoro će taj obim morati biti višestruko povećan.

Agrarna politika SK

Čitav poslijeratni razvoj našeg društva posebno od VII do X kongresa i dalje do ovih dana novog Ustava potvrdio je povijesno iskustvo da se povećanje poljoprivredne proizvodnje uopće a posebno njena transformacija iz tradicionalne u modernu, iz sitnovlasničke u udruženu, iz privatne u društvenu ne može temeljiti na zatečenoj proizvodno-posjedovnoj strukturi i odnosa koje ta struktura reproducira.

Dragutin Jurko, dipl. inž.

Sekretarijat za poljoprivredu, preh. industriju i šumarstvo SRH Zagreb

Stoga je SK još 1958. jasno utvrdio svoj idejno-politički i ekonomski program socijalističkog preobražaja poljoprivrede. Osnovu toga programa čini trajna orijentacija na moderno organiziranu društvenu proizvodnju, doradu, preradu i promet poljoprivrednih proizvoda kao bazu i nosica složenog procesa razvoja poljoprivrede u cjelini a putem različitih oblika socijalističke kooperacije te povezivanja i udruživanja s individualnim sektorom. Oba pravca razvoja se međusobno uvjetuju, teku paralelno, ne predstavljaju suprotnost već jedinstvo naših društveno-političkih i ekonomskih ciljeva u agraru. To je povijesna i ekonomska neophodnost kojoj je strana svaka isključivost i zatrčavanje i koja se, vodeći računa o općim uvjetima kreće putem postupnog podružtvovljavanja poljoprivrede i reprodukcije na novim osnovama.

Uz veću ili manju dosljednost SK kontinuirano ostvaruje ovaj idejno-politički i ekonomski koncept socijalističke transformacije poljoprivrede. Osnovni kurs nije nikad doveden u pitanje te je stoga takva politika rezultirala krupnim rezultatima.

Neke značajke dostignutog razvoja

Uspješan privredni razvoj naše zemlje omogućio je krupne promjene u socijalno-ekonomskoj strukturi stanovništva.¹⁾ Agrarno stanovništvo smanjilo je svoje učešće u ukupnom stanovništvu SR Hrvatske s 53% u 1953. godini na 29% u 1971. godini. Procjenjuje se da to učešće danas (1976) iznosi 26,3% a možda i manje.

Kao rezultat smanjenja agrarnog stanovništva s jedne i uvođenja tehničko-tehnoloških inovacija s druge strane znatno je povećana produktivnost rada. U odnosu na stanje iz razdoblja 1954—57. godine produktivnost rada danas je povećana u ukupnoj poljoprivredi za 2,3 puta, kod društvenog sektora za 3,8 a kod individualnog sektora za 2 puta.

Razvoj robno-novčanih odnosa i tržišnog privređivanja, posebno u razdoblju od privredne reforme 1965. godine nadalje, ubrzao je raslojavanje sela uz ubrzano raspadanje prirodne proizvodnje. Povećan je broj radničko-seljačkih (mješovitih) gospodarstava kojih je danas već 46% od ukupnog broja poljoprivrednih gospodarstava. Ovu, danas već brojnu kategoriju, karakteriše pluralitet dohotka i socijalna stabilnost. Obzirom na proizvodne kapacitete s kojim raspolaže, postoji mogućnost proizvodnje hrane ne samo za zadovoljavanje vlastitih potreba već i iznad toga. Ostala gospodarstva su tzv. čista poljoprivredna kojima je poljoprivreda glavni i jedini izvor prihoda i koja su po prirodi stvari u najvećoj mjeri upućena na suradnju s društvenim sektorom proizvodnje, prerade i prometa zbog ostvarenja većeg dohotka.

Posebnu kategoriju stanovništva, koja drži određene površine poljoprivrednog zemljišta, čine 305.000 poreskih obveznika s naslova poljoprivrede, a koji se ne mogu svrstati pod pojam poljoprivrednici²⁾. Ovi su 615.000

1) Samo u proteklom desetljeću (1961—71) transfer stanovništva iz poljoprivrede u nepoljoprivredne djelatnosti SR Hrvatske iznosi 550.000 ili 55.000 godišnje.

2) Najmanja zemljišna površina koja podliježe porezu jest 1000 m². Stoga u gornju skupinu spadaju mnoga umirovljena kao i privredno aktivna lica, velik dio vikendaša itd.

popisima iz 1969. utvrđenih poljoprivrednih gospodarstava čine ukupno 920.000 poreskih obveznika s naslova poljoprivrede.

Posebnu podgrupu čine tzv. staračka domaćinstva kojih je, prema orijentacionim procjenama oko 12%. Ovdje se s ekonomskog stajališta postavlja pitanje iskorištenja zemljišta i drugih kapaciteta s kojima oni raspolažu, a sa socijalnog se stajališta postavlja u većoj ili manjoj mjeri pitanje njihova zbrinjavanja.

Svim navedenim kategorijama zajednička je značajka sitan posjed rascjepkan u mnoštvu čestica najčešće međusobno nepovezanih. Prema podacima katastra u Republici ima oko 15 miliona katastarskih čestica.

U strukturi poljoprivrednih gospodarstava koji je inače u našoj Republici 615.000 najzastupljenija su gospodarstva do 1 i 1 do 3 ha. Takvih je 364.282 ili 59,1%. Od 5 ha na više ima 126.375 gospodarstava ili 20,6% a koji drže približno 45% od ukupnih površina u individualnom posjedu, te kao takvi predstavljaju u najvećoj mjeri sadašnje i buduće tržišne proizvođače.

Uspoređivanjem struktura poljoprivrednih gospodarstava prema popisu iz 1961. i 1969. godine evidentna je tendencija povećanja broja gospodarstava s najmanjom površinom (do 3 ha). To je posljedica stalne diobe zbog prodaje ili nasljedstva. Istovremeno smanjuje se broj gospodarstava iz drugih kategorija uključujući i najveće s 8—10 ha.

Nije stoga teško zaključiti od kojeg je značenja racionalna organizacija zemljišnog teritorija putem komasacije kojom se ostvaruje okrupnjavanje a pretežno i melioracija tla kroz agro i hidrotehničke zahvate. Nije beznačajna ni činjenica da se samo preoravanjem međa, obradiva površina povećava za 7%.

Daljnja opća karakteristika individualnog sektora poljoprivrede u cjelini je velika zastupljenost radne snage u odnosu na zemljišne površine. I pored veoma krupnih socio-ekonomskih promjena u strukturu stanovništva, agrarna prenaseljenost je još uvijek velika. Naime na 1 poljoprivrednika dolazi 1,53 ha u 1974. godini prema 1 ha u 1948. godini. Takva situacija ukazuje na potrebu daljnjih promjena putem procesa deagrarizacije, kao osnovne pretpostavke bržem povećanju produktivnosti rada ubuduće.

U proteklom razdoblju bitno je poboljšana tehnička opremljenost poljoprivrede. Izmijenjena je struktura potrošnje u poljoprivredi. Od 1955. do 1975. potrošnja reprodukcijanskog materijala industrijskog porijekla povećana je s 12% na 41% u ukupnoj vrijednosti reprodukcijanskog materijala kojeg troši poljoprivreda, a što sa sredstvima rada (mehanizacija u prvom redu) već označava visok stupanj ovisnosti poljoprivrede od industrije.

Potrošnja mineralnih gnojiva porasla je s 92.000 tona u 1955. godini na 523.000 tone u 1974. godini (ind. 568). Društveni sektor s 268 kg aktivne materije po 1 ha obradive površine kreće se u granicama optimalne potrošnje. Individualni sektor sa 70 kg/ha obradive površine postigao je veliki napredak ma da je tek na 25—30% od razine koje troši intenzivna biljna proizvodnja. Razumije se radi se o općem prosjeku unutar kojeg dio proizvođača već koristi optimalne doze te postižu izvanredne proizvodne rezultate do onih čija je potrošnja simbolična te kao takva često predstavlja utrošak sredstava bez gotovo ikakvih efekata.

Supstitucija animalne vuče mehaničkom uspješno teče, posebno od 1966. godine. Tada je u poljoprivredi SR Hrvatske bilo nešto preko 12.000 traktora da bi se 1974. godine broj traktora već kretao oko 50.000. Time je mehanička vuča u ukupnoj strukturi vuče povećana na blizu 70%. Nezadovoljavajuća je međutim struktura i način korištenja ukupne mehanizacije uz evidentan nedostatak organiziranog usmjeravanja i udruživanja. Društveni sektor uvodi u eksploataciju snažne strojeve od 150 do 300 KS i smanjuje broj traktora.

Posebno treba istaći značenje stalnog uvođenja najboljih sorata i hibrida kulturnog bilja koje već gotovo u potpunosti daju domaće znanstveno-istraživačke institucije (sorte i hibridi pšenice, ječma, kukuruza, krmnog bilja i dr.). Uskoro treba očekivati širi uzgoj novih selekcija pšenice i drugog bilja s bitno poboljšanom kvalitetom.

U ukupnoj poljoprivredi nacionalni prosjeci svih ratarskih, a posebno osnovnih kultura, su znatno porasli.

Ovo je vidljivo iz slijedećeg pregleda:

	Ø prinos q/ha				Indeks
	1956—60.	1961—65.	1966—70.	1971—75.	
Pšenica					
uk. poljoprivreda	16,0	19,6	25,8	29,4	183
indiv. sektor	14,7	16,8	21,4	24,2	165
Kukuruz					
uk. poljoprivreda	21,6	26,4	33,0	36,4	169
indiv. sektor	21,3	23,9	28,5	32,5	153
Šeć. repa					
uk. poljoprivreda	249	332	413	415	167
indiv. sektor	203	247	326	343	169

Potrebno je također istaći promjenu u strukturi korištenja sjetvenih površina. U posljednjih 15 godina individualni sektor poljoprivrede smanjio je učešće žitarica u strukturi sjetve sa 73,7 na 69,5% te površina pod industrijskim biljem s 2,4 na 2%. Istovremeno povećava površine pod kulturama gdje ostvaruje veći dohodak kao što je povrće s 10,9 na 12,7% te krmno bilje s 13 na 15,8% a što valorizira putem stočarske proizvodnje.

Pozitivan trend bilježi i stočarstvo. Sveukupan prirast mesa goveda porastao je u ukupnoj poljoprivredi sa 73.800 tona iz razdoblja 1956—60. na 173.700 tona u razdoblju 1971—75. (indeks 235). U istom razdoblju prirast mesa svinja povećan je sa 120.000 na 172.000 tona (ind. 143) te prirast peradi s 19.800 na 63.400 tona (ind. 320). Istovremeno proizvodnja mlijeka povećana je sa 694,2 mln. l na 735,5 mln. (ind. 106) te jaja s 422 na 801 mln. kom. (ind. 189). Proizvodnja slatkovodne i morske ribe povećana je s 28.000 na 37.600 tona (ind. 134). Negativni trend bilježe ovce gdje je ukupan prirast smanjen s 12.000 na 10.000 tona (ind. 83).

Ovaj dugoročnije posmatran pozitivan trend, u posljednje vrijeme ozbiljno je usporen. Početkom 1976. godine brojno stanje goveda u odnosu na stanje početkom 1975. smanjeno je za 3% uz pogoršanje strukture stada. Brojno stanje svinja smanjeno je za 14% uz pad broja plotkinja za 10%. Ovo smanjenje proizvodnje uz porast domaće potrošnje i izvoza uvjetovao je deficit mesa posebno svinjskog.

U općem pozitivnom razvoju poljoprivrede društveni sektor je odigrao presudnu ulogu. Njegov doprinos rastu ukupne poljoprivrede iznosi u razdoblju 1955—60. godine 16,2%, a u razdoblju 1965—1971. godine 47%.

Od 1955. do 1975. godine učešće društvenog sektora u ukupnim obradivim površinama SR Hrvatske povećano je sa 7,4% na 17,8%, a u ukupnim oranicama s 8,2% na 20,5%. Danas taj sektor raspolaže s 374.000 obradivih površina u okviru kojih se nalazi 311.000 ha oranica, 8.000 ha vinograda i voćnjaka te 55.000 ha livada.

U navedenom razdoblju od 20 godina društveni sektor SR Hrvatske povećao se za 215.000 ha i to putem otkupa (68%) otkrivanjem i povratom uzurpiranog zemljišta (17%) te provedbom hidrotehničkih melioracija neplodnog zemljišta (15%). Najbrže povećanje društvenih površina bilo je u razdoblju 1961—65. godine kad iznosi ukupno 110.000 ha. U razdoblju 1966—70. povećanje iznosi 55.600 ha i najzad u posljednjem razdoblju 1971—75. godine iznosi svega 7.209 ha. Kupljeno je 5.063 ha, a osposobljeno 2.146 ha. Iz navedenog proizlazi da se prosječno godišnje iz fonda ukupno obradivih površina (zanemarivši neravnomjernu dinamiku proširenja) prevodi u društveno vlasništvo nešto oko 0,6%. Imajući u vidu ovaj tempo može se zaključiti da je do sada utjecaj proizvodno-ekonomskog razvoja društvenog sektora na porast i razvoj poljoprivredne proizvodnje u cjelini znatno veći od utjecaja koji proizlazi iz promjena u svojinskim zemljišnim odnosima. **Međutim ipak treba ukazati na to da će ubuduće utjecaj zemljišnih kapaciteta u društvenoj svojini na dalji razvoj ukupne poljoprivrede u Republici uveliko zavisiti i od intenziteta promjena u svojinskoj strukturi.** Zbog toga na porast učešća društvenog sektora u ukupnim obradivim površinama treba gledati kao na jedan od značajnih elemenata u agrarnoj strukturi kojim se stvaraju uvjeti za razvoj i podruštvoljenje poljoprivrede, porast proizvodnje, dohotka i produktivnosti u njoj.

U sadanjem trenutku najvažnije je ipak uređenje postojećih površina u cilju ostvarenja veće sigurnosti u proizvodnji, treba međutim ukazati i na još jednu okolnost. Računajući s ukupnim poljoprivrednim površinama u Republici, društveni sektor poljoprivrede posjeduje čak 1.131.000 ha ili 34%. Osim već spomenutih 374.000 ha obradivih površina preostalih 757.000 ha predstavlja neplodne površine, močvarne nizinske i brdsko-planinske pašnjake, bare, trstike i sl. Nema sumnje da bi se određenim ulaganjem mogao i dio tih površina privesti kulturi. To naravno ne isključuje orijentaciju da se i dalje uređuju postojeće oranične površine, zaokružavaju blokovi kao i da se kupnjom zemljišta koja se nude stvaraju jezgre novih ekonomija. Treba istaći da je prosječna cijena zemljišta u Republici od 889 dinara za 1 ha u 1962. godini porasla na 4.475 din u 1972. odnosno 6.400 din u 1975. godini. Taj trend približno odgovara porastu cijena poljoprivrednih proizvoda.

Uz već spomenuto učešće društvenog sektora od 17,8% u ukupnim obradivim površinama i 20,5% u ukupnim oranicama taj sektor učestvuje u ukupnom broju traktora s 11,7%, kombajna sa 60% i potrošnji mineralnih gnojiva s 46%.

Uz takvu opremljenost sredstvima rada i repromaterijala, a ističući posebno i kadrovsku ekipiranost društveni sektor ostvaruje gotovo dvostruko veće prinose od individualnog sektora te već značajno učestvuje u ukupnoj ratarskoj proizvodnji. Tako npr. u 1974. godini u ukupnoj proizvodnji šećerne repe učestvuje sa 85%, uljarica (suncokret, repica, soja) sa 62%, pšenice 40%, ostalih strnih žitarica (ječam pivarski i stočni, zob, raž) sa 31%, kukuruza 26% itd.

S postignutim prinosima posebno pšenice i šećerne repe društveni sektor SR Hrvatske je na razini ili iznad nacionalnih prosjeka zemalja s najrazvijenijom poljoprivredom³). Iz razdoblja u razdoblje ostvarivana je sve veća proizvodnja:

φ q/ha	1956—60.	1961—65.	1966—70.	1971—75.	Indeks
pšenica	28,7	32,4	40,2	46,2	161
kukuruz	44,6	50,1	57,2	54,5	122
šećerna repa	296,0	383,0	456,0	430,0	145

Proizvodnja kukuruza ne zadovoljava. S 57 q/ha ostvarenih u 1976. godini proizvodnja stagnira. To je već ozbiljno zaostajanje iza proizvodnje kukuruza u drugim zemljama,⁴) ali prije svega iza vlastitih domaćih mogućnosti koje posebno za uzgoj ove kulture ima naše žitorodno područje.

Promjene u strukturi sjetvenih površina posljednjih 15 godina kreću se u pravcu povećanja sjetvenih površina pod žitaricama i to od 61,3% u 1960. godini na 78,2% u 1975. godini, a industrijskog bilja s 11 na 13,4%. Međutim površine pod povrćem su smanjene s 1,6 na 1,2%, a sjetvene površine pod krmnim biljem s 26,1 na 7,2%.

Stočarstvo društvenog sektora u minulom razdoblju bilježi određen napredak i to više intenzifikacijom nego povećanjem brojnog stanja.

Prosječan godišnji prirast mesa goveda od 21.000 tona u razdoblju 1956—60. godine povećan je na 45.000 tona u razdoblju 1971—75. (Indeks 214), prirast mesa svinja s 24.000 na 55.600 tona (indeks 231), peradi s

3) Prosječni prinosi pšenice od 60 q/ha ostvareni na društvenom sektoru Slavonije u 1976. godini imaju svog konkurenta samo u Holandiji koja je ostvarila približno iste prinose na nešto većim površinama (130.000 ha). Inače viši rezultati nisu do sada zabilježeni. Također prinosi od 520 q/ha šećerne repe ostvareni u 1976. stavljaju društveni sektor u vrh svjetskih vrhunskih ostvarenja.

4) Susjedna Austrija na 150.000 ha ostvaruje 60,4 q/ha kukuruza, a da se ne govori, o SAD koja u 1975. g. ostvaruje na gotovo 24 mln ha prosječan prinos od 54,7 q/ha — država Illinois 72 q/ha na 4 mln ha.

8.000 na 27.000 tona (indeks 337), proizvodnja jaja s 50 na 281 mln. kom. (indeks 561), proizvodnju mlijeka s 32 na 46,8 mln. litara.

S ovom proizvodnjom društveni sektor je u minulih 20 godina povećao svoje učešće u sveukupnom prirastu mesa goveda s 28,4 na 35,1%, mesa svinja s 20 na 27,6%, peradi s 40 na 42,5%, jaja s 11,8 na 35,3%, mlijeka s 4,6 na 6,3%.

Moderan koncept industrijske proizvodnje primijenjen je u društvenom sektoru u proizvodnji jaja, mesa, peradi i svinja a tek djelomičan u proizvodnji mesa goveda.

Financijski rezultati zadovoljavaju u peradarskoj proizvodnji. Svinjogojstvo je čas pozitivno, čas negativno ali u dužem vremenskom periodu konačni rezultat je pozitivan iako nedovoljno stimulativan. Proizvodnja govedeg mesa je pretežno negativna a proizvodnja mlijeka u pravilu negativna. Niti mlječna farma od 5.500 l mlijeka po kravi godišnje ne ostvaruju pozitivni financijski rezultat.

U dosadašnjem razvoju društveni sektor je stalno povećavao produktivnost rada. Proizvodnja je u porastu dok je broj uposlenih kolebljiv uz tendencu smanjenja. To je vidljivo iz slijedećih podataka.

	1956—60.	1961—65.	1966—70.	1970—71.
Ø broj zaposlenih	55.000	71.600	57.600	53.000
indeks	100	130	104	96

Povećanje produktivnosti rada jasno ilustriraju podaci o konstantnom smanjenju potrebnog živog rada za jedinicu proizvoda.

Podaci su slijedeći:

Potreban broj sati izravnog ljudskog rada za 100 kg proizvoda

	Kombinati SRH		S A D	
	1965.	1974.	1955—59.	1970—72.
Pšenica	2,24	0,51	0,47	0,25
Kukuruz	4,02	0,63
Šećerna repa	1,35	0,51	0,29	0,15
Mlijeko	5,33	3,20	3,70	1,54
Goveđe meso	21,9	9,82	7,00	3,70
Svinjsko meso	5,9	3,88	5,30	2,42

Vidljivo je da se obim potrebnog izvornog ljudskog rada za jedinicu proizvoda na našim kombinatima već znatno približio najproduktivnijoj svjetskoj poljoprivredi — poljoprivredi SAD.

Uz ove pozitivne tendence treba međutim istaći činjenicu da se relativno velikom »nadgradnjom« nad organizacijom udruženog rada — neposrednim proizvođačima — unutar kombinata ali i van njih putem brojnih aso-

cijacija, udruženja, zajednica, sistema — a sve to ima svoju cijenu koštajna — uveliko obezvređuju efekti visokoproduktivne neposredne proizvodnje.

Kad bi bilo moguće osloboditi se administrativnog i tehničkog viška u društvenoj poljoprivredi, broj radnika na 100 ha smanjio bi se odmah od sadanjih 12 na 8. Tehnička opremljenost kombinata to dopušta bez ikakvih negativnih posljedica na razinu proizvodnje. Međutim problem je ozbiljan i može se riješiti samo daljnjim povećanjem proizvodnih kapaciteta a time i proizvodnje u poljoprivredi uz isti broj zaposlenih.

Ostvarenje ove orijentacije uz postupno smanjenje raznih doprinosa, članarina te iz ugovornih ili zakonskih obaveza veoma pozitivno bi se odrazilo na jačanje efikasnosti privređivanja i reprodukcijske sposobnosti društvene poljoprivredne proizvodnje.

Nije teško pretpostaviti što bi to značilo kao daljnji doprinos ukupnom razvoju poljoprivrede od strane socijalističkog sektora čiji radnik već i danas ostvaruje devet i po puta veću masu društvenog proizvoda od privredno aktivnog na individualnom poljoprivrednom posjedu.

Povećana produktivnost rada po jedinici kapaciteta omogućila je da društveni sektor svoj udio u ukupnim tržišnim isporukama — posebno kod nekih proizvoda — znatno povećava. Tako npr. posljednjih godina (1973—75) učešće je povećano kod merkantilne pšenice na 74%, sjemenske pšenice 100%, ječma pivarskog i krmnog 82%, kukuruza 80%, šećerne repe 88%, konoplje 82%, morske ribe 77%, slatkovodne ribe 94%, jabuka za jelo 96%, tovljena i ostala perad te jaja 87%, uljarice 52%.

Znatno niže učešće ostvaruje kod svinja (tovnih i rasplodnih) gdje ono iznosi 25%, zatim kod goveda (tovnih i rasplodnih) 31%, svježe mlijeko 18%, ovce i janjad 6%, duhana 5%, zatim kod krumpira, kelja, kupusa, graha i rajčica svega 3,8% itd.

U minulom periodu snažno se razvila prehrambena industrija. U cjelini uzevši njeni kapaciteti su povećani za više od tri puta. Međutim neke grupacije prehrambene industrije su povećale svoje kapacitete znatno brže no što je povećavana sirovinaska osnova.

Rekonstruiran je veći broj mlinova i pogona tjestenine, izgrađene su industrijske pekare te proširena i djelomično modernizirana industrija za preradu voća i povrća. Izvršene su manje rekonstrukcije mljekara i industrije za preradu ribe. Gotovo sasvim ispočetka je izgrađena industrija koncentriranih stočnih krmiva. Modernizirane su tvornice keksa i vafli te kakao proizvoda i bonbona. Izgrađen je kapacitet za proizvodnju slada, te rekonstruirane pivovare i industrije alkoholnih i bezalkoholnih pića i napitaka. U toku je rekonstrukcija šećerana i uljara koje 1979/80. trebaju svojom proizvodnjom u cjelini podmiriti domaće potrebe. U začetku je razvoj tzv. kompleksne prehrambene industrije. Također je znatno proširena i modernizirana dorada duhana kao i njegova prerada.

Ma da u svim tim grupacijama postoje određeni problemi ipak oni se daleko najteže ispoljavaju u mesnoj industriji. Ova industrija je inače prekapacitirana i više nego dvostruko veća od razine kojeg dopušta postojeći stočni fond. Ona se je razvijala i suviše autonomno bez jedinstvenog

koncepta, bez dogovora i usklađivanja kako međusobno tako i u odnosu na obim i razvoj stočnog fonda.

U posljednjih 15 godina gotovo su udesetorostručeni kapaciteti silosa i skladišta te više nego utrostručeni kapaciteti hladnjača. Sve ovo uz određeno proširenje i modernizaciju maloprodajne mreže i transportnih sredstava znači već ozbiljan napredak u izgradnji tehničke baze tržišta poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Sredstva za investicije u osnovna sredstva u privredu, poljoprivredu s ribarstvom, prehrambenu i duhansku industriju, njihov rast i međusobni odnosi vidljivi su iz slijedećih podataka:

Ulaganja	1965.		1968.		1971.		1973.		1974.	
	mln. d	struk- tura	mln. d	struk. tura	mln. d	struk- tura	mln. d	struk- tura	mln. d	struk- tura
privreda	2.740	100	3.847	100	6.999	100	7.464	100	11.612	100
indeks	100		140		255		272		423	
poljoprivreda i ribarstvo	337	12,3	345	8,9	521	7,4	601	8,0	1.092	9,4
indeks	100		102		154		179		323	
prehrambena industrija	90	3,2	188	4,9	264	3,7	297	3,9	524	4,5
indeks	100		208		293		330		582	
duhanska industrija	5	0,18	14	0,36	21	0,30	15	0,20	42	0,36
indeks	100		280		420		300		840	

Vidljivo je da su:

- investicije u ukupnu privredu u posljednjih deset godina imale znatno veći rast (indeks 423) od poljoprivrednih investicija (indeks 323)
- učešće poljoprivrede u ukupnim privrednim investicijama s 12,3% u 1965. pada na 7,4% u 1971. godini a tek poslije toga se povećava na 8% u 1973. odnosno 9,4% u 1974. a što je rezultat poduzetih mjera društvenim dogovorom o razvoju agrara 1973—75.
- brz porast imale su investicije u prehrambenu industriju (indeks 582). Njeno učešće u ukupnim investicijama u privredi veće je 1974. nego u 1965. a što nije slučaj s poljoprivredom.
- najbrži porast bilježe investicije u duhansku industriju (indeks 840).

Analiza strukture izvora sredstava za investicije u poljoprivredu pokazuje da su u navedenom periodu porasla sredstva OUR-a poljoprivrede u ukupnim investicijama s 28% u 1965. na 35% u 1971. te 44% u 1974. Učešće banaka je smanjeno sa 66,7% te 64% na 40%. Sredstva ostalih OUR-a izvan poljoprivrede su gotovo sasvim iščezla iz ukupnih investicija u poljoprivredi dok su sredstva DPZ s 3,3% iz 1965. smanjena 1% u 1971. a zatim povećana na 16% u 1974.

Zaključna razmatranja i pretpostavke za brži razvoj ubuduće

Ostvaren razvoj društveno-političkih odnosa u složenom kompleksu proizvodnje, prerade i prometa poljoprivrednih proizvoda sa svim karakteristikama koje ga obilježavaju zaista je impresivan. Rezultati su naročito evidentni u sravnjavanju dostignute razine s početnim posebno kad se radi o promjenama u strukturi stanovništva, subjektima razvoja, njihovim odnosima i afirmaciji, razini i načinu ostvarenja materijalne proizvodnje, stupnju zadovoljavanja potreba na hrani i sl.

Ostvaren domet pored ostalog znači i početak bržeg smanjivanja zaostajanja naše poljoprivrede u cjelini iza poljoprivrede najrazvijenijih zemalja. Razlike su danas znatno manje nego li su bile ranije.

Iz ranije obrazloženih pojava i činjenica je vidljivo da je društveni sektor u proizvodnji a i preradi kod nekih proizvoda na vrhu svjetskih dostignuća.

No i pored toga na mjestu je pitanje nije li se moglo postići još i više u socijalističkom preobražaju poljoprivrede i razvoju društveno-ekonomskih odnosa.

Stopa rasta fizičkog obima i ukupne poljoprivredne proizvodnje iznosila je u razdoblju od 1965. do 70. godine 2,5% u čemu je društveni sektor ostvarivao stopu od 13,6% a individualni 1%.

U razdoblju od 1971. do 73. stopa rasta je manja i sa 1,7% u ukupnoj poljoprivredi, 5,4% na društvenom te 0,3% na individualnom sektoru već označava ozbiljnu krizu u kojoj se našla ova oblast. Zahvaljujući poduzetim mjerama putem društvenog dogovora republika i pokrajina o razvoju agrara za razdoblje od 1973. do 1975. godine, a posebno početnim rezultatima u ostvarivanju ustavnih intencija na samoupravnom konstituiranju organizacija udruženog rada, uslijedilo je povećanje materijalne proizvodnje. U odnosu na razinu iz razdoblja 1971—73, fizički obim ukupne poljoprivrede se povećava. Tako npr. u 1974. godini stopa rasta ukupne poljoprivrede iznosi 10% od čega na društvenom 18% a individualnom sektoru 7%. Zbog velikih klimatskih nepogoda u 1975. godini se ne ostvaruje povećanje proizvodnje ali u 1976. godini ponovno se ostvaruje visoka proizvodnja izražena stopom rasta u ukupnoj poljoprivredi od 9% od čega na društvenom sektoru 17,5 a individualnom 6,3%.

Ovakva dinamika razvoja označava bez sumnje dobar početak u ostvarivanju ciljeva društveno-ekonomskog razvoja zacrtanog srednjoročnim planom 1976—80.

Ipak postoji još mnoštvo slabosti koje valja otkloniti da bi utjecaj društvenog sektora proizvodnje, prerade i prometa poljoprivrednih proizvoda postao još veći na povećanju ukupne produktivnosti rada i dohotka.

Ekonomski položaj društvenog sektora poljoprivrede u cjelini, a posebno nekih njenih proizvoda, ne odgovara razini ostvarene proizvodnje i produktivnosti. Stopa akumulativnosti je još uvijek niža a stopa zaduženosti viša nego u privredi u cjelini. Zbog toga je i obim akumulacije koji se formira u poslovni fond daleko ispod stvarnih potreba proširene re-

produkcije. Iako je učešće poljoprivrede u ukupnim investicijama nešto poraslo u posljednje dvije godine, ukupan obim ulaganja a ograničen je skromnim obimom vlastitog učešća, a što onda jasno ukazuje na poziciju proizvođača. Pored niske reproduktivne sposobnosti na položaj poljoprivrede nepovoljno utječu i drugi problemi kao što je nepovoljna struktura obrtnih sredstava i uopće visoke zakonske i ugovorne obaveze.

Stoga će biti potrebno da se cjelinom društveno-ekonomskih mjera osiguraju povoljniji, stabilni uvjeti privređivanja ubuduće.

U politici i sistemu cijena npr. ne bi se smjelo ubuduće dopuštati neusklađenost cijena poljoprivrednih proizvoda s cijenama sredstava rada i repromaterijala koje troši poljoprivreda. U načelu cijene poljoprivrednih proizvoda treba formirati prema dohodovnom načelu, uvažavajući uvjete domaćeg i stranog tržišta uz maksimalno korištenje mehanizma društvenog dogovaranja i samoupravnih sporazumijevanja. Ograničenje cijena iz nadležnosti DPZ treba biti praćeno obavezom isplate kompenzacija ukoliko se kontrolom cijena ograničava dohodak.

Ove i druge mjere ekonomske politike u agraru trebaju biti sadržane u novom društvenom dogovoru republika i pokrajina o razvoju agrara za razdoblje 1976—80. Ovo će se temeljiti na novim sistemskim zakonima koji će se uskoro donijeti (Zakon o osnovama i društvenoj kontroli cijena, o deviznom poslovanju, carini, kreditno-monetarnoj politici itd.).

U mnogo čemu novi a valja se nadati i efikasniji društveno-ekonomski instrumentarij, treba da osigura veći stupanja reprodukcijske sposobnosti poljoprivredne proizvodnje i prerade. To će omogućiti ne samo veća ulaganja od dosadašnjih nego i drugačiju strukturu i namjenu kako kod poljoprivrede tako i kod prehrambene industrije. U narednom razdoblju računa se i s većim učešćem međunarodnih kredita kao i dodatnim sredstvima u ukupnim ulaganjima.

Povoljniji ekonomski uvjeti privređivanja, međutim sami po sebi, neće značiti i garanciju da će se oni iskoristiti na najbolji način.

S toga treba stvoriti i odgovarajuće društvene uvjete. Stalnom akcijom treba dosljedno primjenjivati ustavne odredbe i oživotvoriti intencije usvojenog Zakona o udruženom radu. Adekvatno konstituiranje, organizacijsko učvršćavanje i razvoj osnovnih organizacija udruženog rada poljoprivrede kao i udruživanje u složenije proizvodne cjeline te njihovo samoupravno povezivanje s ostalim djelatnostima (prerada, promet, proizvodnja opreme i reprodukcijaskog materijala za poljoprivredu, banke, znanstvene i stručne institucije itd.) složen je proces i on je tek na početku.

Od ne manjeg značenja je i realizacija koncepta samoupravnog udruživanja individualnih proizvođača bilo međusobno ili sa OOUR-a društvenog sektora. U protivnom izostajanje velikog broja individualnih proizvođača izvan samoupravnih produkcijskih odnosa stvara negativne ekonomske i društveno-političke implikacije na daljnji tok podružvovljenja proizvodnje i razvoja poljoprivrede u cjelini.

Organizirani privredni subjekti s oba sektora poljoprivrede povezani i s drugim subjektima iz cjelovitog reprodukcionog procesa bit će u mo-

gućnosti da uspješnije riješe čitav niz problema i činilaca koji se nepovoljno odražavaju na proizvodnju i dohodak.

Veliki problemi — kao što je poznato — proizlaze iz neorganiziranog i nestabilnog tržišta poljoprivrednih proizvoda. Ovome je prije svega uzrok odsustvo šire i smišljene aktivnosti na sređivanju i reguliranju odnosa na tržištu. U takvim uvjetima, nedograđenost i nezadovoljavajuće djelovanje sistema i mehanizma robnih i finansijskih rezervi kao i nerazvijenost fondova za stabilizaciju tržišta još se negativnije odražava.

Razvoj samoupravnih društvenih odnosa upravo zahtijeva da i tržištem u sve većoj mjeri ovladaju udruženi radni ljudi na temelju samoupravnog sporazumijevanja društvenog dogovaranja i planiranja.

U navedenom razdoblju za brži razvoj materijalne proizvodnje od presudnog je značenja udruženje zemljišne teritorije. Problemi su dobro poznati. Visok stupanj disperzije zemljišnih čestica u individualnom sektoru treba rješavati provođenjem komasacija na 220.000 ha do 1980. godine.

Ovom mjerom rješava se putna i kanalska mreža te se poboljšavaju proizvodna svojstva tla. Nadalje otkriva se uzurpirano zemljište, okrupnjuje se individualni posjed a dijelom se zaokružuju i zemljišne površine društvenog sektora. Time se stvaraju uvjeti za produktivnije korištenje mehanizacije naročito krupne.

Posebnim programima agro i hidrotehničkih melioracija — najprije na postojećim obradivim površinama — povećat će se stupanj sigurnosti proizvodnje koja još uvijek, unatoč razvoju i primjeni suvremenih tehničko-tehnoških postupaka, u velikoj mjeri ovisi o klimatskim tokovima te parira u nedopustivo velikim rasponima upravo zbog neuređenosti tala i njihove nedreniranosti. Često puta razlike u prinosima pšenice i kukuruza »dobre« i »loše« godine su toliko velike da se izgubljena vrijednost gotovo može usporediti s cijenom izvođenja programa melioracija⁵⁾.

Obzirom na dugoročnost efekata koji se postižu sistemski provedenim melioracijama trebalo bi općom društvenom podrškom, uključujući i inostrane kredite ne samo ubrzati realizaciju predviđenih programa uređenja tla već ih i proširiti na neobradive površine Posavine i Neretve.

Uz osposobljavanje zemljišnih površina za sigurnu i visoku biljnu proizvodnju treba proširiti društveni sektor novim površinama. Ocjena je da taj proces treba i može ići brže nego li je to bilo posljednjih godina. Šire zahvate u tom pravcu omogućuje dostignuti stupanj deagrarijacije praćen krupnim socio-ekonomskim promjenama na selu. U tom kontekstu osim kupnje zemljišta mogući su i drugi oblici podruštvoavljenja (dugoročni zakup, preuzimanje zemlje uz doživotno uzdržavanje odnosno penzioniranje

5) Aktualnost rješavanja iznesenog problema ilustrirat će slijedeći podaci:

Uz ista ulaganja, znanje i tehniku ostvaren je prinos pšenice od 55,3 q/ha na društvenom sektoru 1974. ali i 31,4 q/ha u 1970. Također i kukuruza 61,4 q/ha u jednoj ali i 47,4 q/ha u drugoj godini.

Razlika u prinosima odnosno vrijednost smanjenog prinosa — zbog neuređenosti tala iznosi 814,9 mln d. Na individualnom sektoru prinos pšenice 19,3 q (1972) i 29 q/ha (1974). Kod kukuruza 27,9 i 37,6 q/ha — vrijednost (cijena) smanjenih prinosa 1502 mln d.

ostarjelih vlasnika zemlje, reguliranje nezemljoradničkog maksimuma, nasljedstva, osposobljavanje neobrađivih površina putem melioracija itd. Važan izvor i oblik proširenja društvenog zemljišta, čak i veći od kupnje — barem u prvim godinama — je povrat uzurpiranog zemljišta, a što se kao praksa posljednjih godina gotovo više i ne sprovodi.

U utvrđivanju proizvodne orijentacije valja poći od nastalih promjena u strukturi korištenja zemljišta. Proizvodnja svih vrsta žitarica kao i industrijskog bilja na društvenom sektoru je u visokom stupnju ovladana. No i dalje treba ići putem stalne primjene tehničko-tehnoloških inovacija (visokorodne i kvalitetne sorte i hibridi) uz odgovarajuću razinu kemizacije i proizvodnje, kao i stvaranje svih potrebnih preduvjeta za daljnje uvođenje i bolje korištenje visokoproduktivne mehanizacije (organizacija rada, veličina parcele, održavanje strojeva i sl.).

Društveni sektor u narednom periodu treba stvoriti i sve uvjete za isto tako produktivnu proizvodnju određenih vrsta povrća uz istovremeno rješavanje prerade i plasmana kao bitne pretpostavke. Isto tako odlučujući zaokret treba učiniti i u proizvodnji krmnog bilja koja je očito zanemarena i koja uz sadanju tehnologiju ne daje adekvatne rezultate te onemogućava širu zastupljenost i razvoj govedarstva na društvenom sektoru.

Znatno brži razvoj stočarstva nego do sada treba da predstavlja osnovni pravac strukturnih promjena u čitavom agroindustrijskom kompleksu.

Iako je stočarstvo u vrijednosti ukupne poljoprivrede veće danas nego ranije, ono je još uvijek niško.

Veću zastupljenost stočarstva intenzivira ukupnu poljoprivrednu proizvodnju, a može se postići kako intenzifikacijom u kooperaciji sa individualnim sektorom tako i bitnim povećanjem i proširenjem industrijskog načina proizvodnje mesa i mlijeka na društvenom sektoru.

Ovo podrazumijeva organizaciju uske suradnje i podjele poslova oba sektora posebno kod govedarstva uz unošenje mnogih novina u načinu držanja, uzgoja i ishrane a i znatno brže podizanje novih objekata na društvenom sektoru s već provjerenim i efikasnim rješenjima (svinjsko meso, jaja, perad, riba).

Razumije se za brži razvoj stočarstva ubuduće treba i znatno veća ulaganja nego do sada ali paralelno s tim ili prije toga i konsistentniji sistem ekonomskih mjera i organiziranja tržišta.

6)

Struktura proizvodnje (100) ukupna poljoprivreda

	biljna proizvodnja	stočarstvo	domaća prerada
1957.	64,5%	28%	7,5%
1965.	59,0%	33,6%	7,4%
1971.	57,0%	37,7%	5,3%

Učešće stočarstva u ukupnoj vrijednosti poljoprivrede Francuske iznosi 62%, u Švedskoj i SR Njemačkoj 77%, u Danskoj 83%.

I na kraju treba istaći još jednu činjenicu. Razvoj poljoprivredne proizvodnje kao rezultat skladnih nastojanja svih činilaca može biti doveden u pitanje u koliko se paralelno ne bude odvijao i proces modernizacije prerađivačkih kapaciteta prehrambene industrije uopće, a posebno nekih njenih grupacija, gdje će biti neizbježni i radikalni zahvati. Prehrambeno-prerađivačka industrija mora biti osposobljena da ubuduće u većem obimu i na višem tehnološkom nivou finalizira primarnu poljoprivrednu proizvodnju.

Društveni sektor u razdoblju petogodišnjeg plana treba biti u visokom stupnju razvijen. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija.

U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija.

U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija.

U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija.

U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija.

U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija.

U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija. U skladu s tim treba biti razvijena i prehrambena industrija.

Struktura proizvodnje (100) prema poljoprivredi

Godina	Poljoprivreda	Industrija	Ukupno
1957	84,3%	15,7%	100,0%
1962	77,0%	23,0%	100,0%
1971	52,0%	48,0%	100,0%

Ukupno uključujući i proizvodnju u domaćinstvima (uključujući i proizvodnju u domaćinstvima) (100) prema poljoprivredi